

De același autor:

Istorie și mit în conștiința românească Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune Două secole de mitologie națională Mitologia științifică a comunismului Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit Pentru o istorie a imaginarului România, țară de frontieră a Europei Mitul democrației

Între înger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre Jules Verne. Paradoxurile unui mit Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze.

Tinerețe fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi Occidentul. O interpretare istorică Napoleon III cel neiubit

„Germanofili”. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial Franța, hegemonie sau declin Tragedia Germaniei: 1914 – 1945 Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950

Istoriile mele. Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia Explorarea imaginară a spațiului De ce este România altfel Eugen Brote (1850 – 1912). Destinul frânt al unui luptător național Sfârșitul Occidentului I Spre lumea de mâine Balcic. Micul paradis al României Mari Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterprețări

Suveranii României: Monarhia, o soluție Cum s-a românizat România Mihai Eminescu, românul absolut.

Facerea și desfacerea unui mit

LUCIAN BOIA

ROMÂNIA LUI „CA ȘI”.

Mic studiu de sociologie a inculturii

HUMANITAS

© HUMANITAS, 2015

ISBN 978 – 973 – 50 – 5112 – 9 Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României.

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România tel. 021/4088350, fax 021/4088351 www.humanitas.ro

Este teroarea intelectualului român. Toate ca toate, dar asta nu. Cu orice preț, omul trebuie ferit de păcatul de moarte al cacofoniei, care pândește la tot pasul.

Ca în atâtea alte rânduri, românii au preluat ideea, dar nu s-au mulțumit s-o preia; au adaptat-o creator, modificând-o pe ici, pe colo,

și anume prin părțile esențiale.

SĂ VEDEM CUM STAU LUCRURILE. În grecește, *kakos* înseamnă „rău”. Cacofonia, cu alte cuvinte, poate fi definită ca o îmbinare de sunete cu efect auditiv neplăcut.

Ce e neplăcut când spunem, de pildă (iau un exemplu la întâmplare), „banca comercială”? Nu e nici frumos, nici urât, nici plăcut, nici neplăcut, nu e în niciun fel. Românul vigilent sesizează însă imediat cacofonia. „Ca „de la *bancă* se întâlnește cu „co” de la *comercială*, iar rezultatul, *caco*, este de-a dreptul scandalos. Acesta e sensul pe care l-a căpătat cacofonia la români (nu pentru toți, dar pentru cei mai mulți): ceva cu *caca*. Că deranjează sau nu auzul e de mai mică importanță. Pot să miaune concomitent toate mâțele din lume, pe toate acoperișurile; nu-i cacofonie, fiindcă nu-i cu *caca*. E doar cu pisici.

Pe lângă faptul că nu-i deloc corectă, această alunecare de sens ne împinge într-o zonă riscantă, plină de turbulențe; asta fiindcă, în limba română, particulele „că” „cu” „și” altele asemenea sunt cu deosebire frecvente, iar coliziunea lor aproape inevitabilă.

Rezonabil ar fi să lăsăm vorbirea să curgă în voie, apelând la soluții de avarie strict acolo unde cacofonia e flagrantă și deranjantă. De pildă, „am aflat că Călinescu „e clar că nu sună bine. Dacă în discuție e bine-cunoscutul istoric și critic literar, scăpăm ușor din încurcătură apelând la inițială prenumelui: „am aflat că G. Călinescu...”. De data asta am scos-o la capăt, dar nu e sigur că vom reuși și data viitoare. Cacofoniile *à la roumaine* vin una după alta: o avalanșă neîntreruptă în vorbirea românească.

Unii, nu puțini, sunt partizani ai intransigenței totale, nu iartă nimic. Românul, de felul lui nu prea înclinat spre aplicarea strictă a regulilor, s-a găsit să procedeze fără cruțare într-o chestiune cu totul secundară, și peste toate punând în aplicare o definiție înțeleasă pe de lături. Vânatoarea de cacofonii a devenit pentru unii un soi de sport intelectual, în redacții, corectorii sunt cu ochii-n patru: nicio combinație „cacofonică” n-are șansa să treacă. Cenzură în toată regula.

ORIGINILE INTERESANTULUI FENOMEN, chiar dacă nu se pierd în noaptea timpurilor, datează totuși de ceva vreme. Mama mea, elevă de liceu prin anii '30, își amintea cum profesoara de română venise cu o întreagă teorie în jurul acestui arzător subiect; concluzia ei, încurajatoare, era că, în aproape toate cazurile, cacofonia (în accepția

românească a termenului) poate fi evitată, rămânând doar două inevitabile excepții: Biserica Catolică și Ion Luca Caragiale. Gândindu-se bine, a rezolvat-o și cu Biserica Catolică, căreia i s-ar putea spune, „necacofonic”, Biserica Romano-Catolică (fie și cu riscul de a-i expulza din sânul ei pe greco-catolici). E curios că nu s-a orientat spre o soluție la fel de simplă și în cazul lui Caragiale: I.L. Caragiale, în loc de Ion Luca Caragiale. Astfel, problema ar fi complet rezolvată, și dosarul definitiv închis. Mă întreb – fiind vorba de Caragiale – cum de l-au botezat ai lui atât de cacofonic. Și încă nu pe oricine, ci pe cel mai de seamă prozator român, care măcar sub acest aspect ar fi trebuit să se prezinte impecabil (bine, de acord, n-aveau cum să știe... Poate că, fiind greci de origine, nu asimilaseră încă sentimentul românesc al cacofoniei...

Să reținem așadar că se poate vorbi românește și fără efecte... scatologice. Se cere doar atenție, multă, foarte multă atenție, fiindcă că-urile (iată, m-a luat vorba pe dinainte, și am și comis o inadvertență), deoarece că-urile (așa e mai bine) și alte particule înrudite îți sar în față atunci când te aștepti mai puțin (cum mi s-a întâmplat adineauri). Intelectualul român, conștient de misiunea ce-i revine, își cheltuiește o parte din energia creatoare luptând eroic să stârpească cacofoniile. „Să stârpească cacofoniile”: iar am căzut în păcat; hotărât lucru, nu sunt destul de atent, e mai bine s-o las baltă și să trec la punctul următor.

E PUNCTUL CENTRAL AL DISCUȚIEI NOASTRE: fenomenul *ca și*. Apariția acestui curent înnoitor în vorbirea și cultura românească e învăluită în oarecare mister. Nu știu dacă „ca și” liarăși! sunt incorigibil; rog corectura să îndrepte cum poate mai bine). Ziceam că nu știu dacă „ca și” (chiar, nu-mi dau seama cum ar trebui să dreg fraza ca să scap de nenorocita asta de cacofonie), așadar – gata, curaj, merg mai departe, fie ce-o fi – nu știu dacă „ca și” își are originea exclusiv în subtilele strategii de evitare a combinațiilor cacofonice. Se poate să fi concurat la apariția sa și alte surse. Oricum, pentru fundamentalistii unei limbi române unde „ca „n-are voie să se întâlnească cu „că” (iar!), a fost ca un colac de salvare. Mai bine spus, și pe înțelesul oricui, „ca și un colac de salvare”. Odată ce zicem „ca și” în loc de „ca”, și-ul acesta binecuvântat elimină fără drept de apel orice combinație de vocabule urât mirositoare.

Zis și făcut. *Eu, ca coleg* devine *eu, ca și coleg*. Altminteri, ar fi

trebuie să ne resemnăm cu cacofonia. Veți spune că nu era chiar atât de supărătoare în cazul citat. Înțelegeți însă (și vă promit că voi face un efort ca să înțeleg și eu) că un principiu e un principiu. Nu se mai admit cacofoniile de niciun fel. Cum? Să ocolim dificultatea, spunând ceva în genul: „Eu, în calitate de coleg”? Prea complicat, lungim fraza de pomană. La ce bun, când îl avem pe micul, simpaticul și repede săritorul la nevoie „ca și”. Ne-am înțeles, așadar: Eu, ca și coleg. Punct.

E drept, Academia Română n-a omologat încă ingenioasa inovație. Să sperăm că o va face. Doar și-a dovedit, în urmă cu ceva ani, receptivitatea la soluții revoluționare, atunci când membrii înaltului for cultural, științific și așa mai departe au decis, aproape în unanimitate, revenirea la! din a, adică la *a*, motivul științific fiind acela că *i*-ul era o lamentabilă rămășiță comunistă. Hotărâți să lovească fără cruțare în tot ce ținea de comunism, academicienii au avut atunci de ales între două opțiuni majore. Prima ar fi fost aceea de a-și da cu toții demisia, autodizolvându-se, ținând seama de faptul că, deși și-au zis din nou Academia Română, nu erau urmașii Academiei autentice, desființată de regimul comunist, ci ai Academiei Republicii Populare Române, pusă în locul acesteia în 1948. Cea de-a doua opțiune, reforma ortografică, a fost însă preferată în cele din urmă, nu-mi dau seama de ce. Oricum, ponosul a căzut pe *î*, biată literă compromisă. Ne-am despărțit de comunism, schimbându-l pe *l* cu *a* (și procedând, în mai toate sectoarele, la reforme similare).

DAR SĂ REVENIM LA OILE NOASTRE (nu e, Doamne ferește, vreo aluzie la vorbitorii *cu ea și*, ci doar o expresie preluată din franceză care vrea să spună „să revenim la subiect”). Am văzut cât de elegant s-a rezolvat problema cu „eu ca coleg” prin simpla înserare a unui *și*. Dar ce supărare am avea cu „eu ca profesor” sau „eu ca medic”? Aici, ce e drept, n-avem de incriminat nicio cacofonie, dar trebuie să admitem că își spune cuvântul, cât se poate de justificat, un principiu de uniformitate: ori ne exprimăm într-un fel, ori altminteri. Dacă e *cu ea și*, apoi să fie *cu ea și*, și gata! Vom zice, în consecință, „eu ca și profesor” și „eu ca și medic”.

Vom zice, mai cu seamă, „eu, ca și politician”, „eu, ca și parlamentar”. Parlamentul României e locul unde se fac legile, dar și unde, între două voturi, se stâlcește limba română cu o lăudabilă perseverență. Nu dispunem de date statistice, dar este dincolo de orice dubiu că mai bine de jumătate din personalul politic al României se

exprimă *cu ea și*.

Există însă o soluție și mai subtilă. Față de atât de popularul curent *ca și*, susținătorii ei alcătuiesc un grup restrâns și oarecum elitist. Un fel de sectă. Sunt adoratori ai *virgulei*. Iată panaceul: câte nu se pot face cu o virgulă inteligent plasată! Ca să ne limităm la subiectul nostru, virgula rupe cacofonia, mai ceva decât și-ul. „Eu, ca coleg”, cacofonie. „Eu, ca, coleg”, exprimare impecabilă și, să o recunoaștem, de-a dreptul elegantă. De precizat că, dacă în scris efectul vizual e suficient, atunci când vorbim virgula trebuie să se și audă, altminteri nu și-ar îndeplini menirea. Cum se poate rosti și auzi o virgulă? Păi, foarte simplu, îi zici pe nume: *virgulă*, doar așa o cheamă. Cu voce tare, ca să audă tot omul. „Eu, ca virgulă coleg”. Vedeți ce simplu e? Și, prin generalizare, la fel ca în cazul lui *ca și*, chiar dacă n-ar mai fi imperios nevoie de vreo intervenție: „eu, ca virgulă profesor”, „eu, ca virgulă medic”...

Acum mă gândesc că n-ar fi rău să aplicăm metoda până la ultimele ei consecințe și să pronunțăm, cu adevărat, toate virgulele. Vreau să spun: să ducem metoda până la ultimele ei consecințe și să pronunțăm virgulă cu adevărat virgulă toate virgulele punct. Incontestabil, fraza ar câștiga mult în precizie și limpezime.

Să ne concentrăm totuși asupra fenomenului dominant. Constat cum și printre minoritari, adică printre cei care nu au româna ca limbă maternă (*ca și limbă maternă*), *ca și*-ul e în plin avânt. S-au luat, se înțelege, după români, străduindu-se să se exprime *ca și* ei (*nu vă neliniștiți, ăsta e un ca și legitim!*). Pot fi bănuți cel mult de naivitate. Cum de le-a trecut prin minte că tocmai de la români poți învăța să vorbești corect românește?

DOUĂ ROMÂNII STAU FAȚĂ-N FAȚĂ: România lui *ca și* România lui *ca și*. Cea dintâi este o Românie care vine din trecut, tânjind după o limbă română, se pare, depășită. Cea de-a doua, hotărât majoritară, câștigă teren pe zi ce trece. Viitorul se pare că-i aparține. Vom ajunge să ne exprimăm cu toții (*dacă nu noi, urmașii noștri*) întocmai ca ei.

Nimic nu e mai la îndemâna celor mulți decât limba pe care o vorbim. În treburile sociale și politice, poporul e suveran mai mult în teorie. Asupra limbii însă, suveranitatea lui e cât se poate de reală. Limba aparține tuturor, în egală măsură. Și, cum cei care vorbesc la nimereală sunt mai numeroși decât păstrătorii regulilor, direcția nu e greu de anticipat: orice limbă, cu timpul, se deteriorează. Sau

evoluează, dacă ne place să spunem așa. Când o greșeală ajunge să fie împărțită de mai toți, încetează să mai fie greșeală și devine la rândul ei normă – pe care alte greșeli se vor grăbi să o încalce. E uluitor cum au reușit strămoșii noștri să-și bată joc de limba latină. Ovidiu, exilat la Tomis, sesizase deja o nepotrivire. Îl citez: „Aici eu sunt barbarul, pe care nimeni nu-l înțelege, iar proștii de geți izbucnesc în râs când aud vorbindu-se latinește”. Până la urmă, „proștii de geți** au învățat limba cuceritorilor, dar cum au învățat-o, vai de capul lor. Româna e o latină stricată, stricată rău de tot. La fel ca toate celelalte limbi romanice. După cum sună franceza, galii, strămoșii francezilor de astăzi, trebuie să fi vorbit foarte amuzant latinește, încă din primul moment.

Și atunci, cum va arăta româna peste o mie de ani? Sunt tentat să zic că nu va arăta în niciun fel, adică nu va mai fi (nicio grijă, nici maghiara nu va mai fi). Dacă, în ciuda acestei poate prea sumbre previziuni, va continua totuși să existe, cu siguranță că va fi foarte diferită de limba română de azi. Textele noastre – admitând că vor mai interesa pe cineva, lucru îndoielnic – vor putea fi descifrate doar de erudiți foarte specializați. Îmi place să cred însă că măcar *ca* și-ul va străbate secolele, ca mărturie (ca și mărturie) a civilizației românești de început de mileniu.

BINE, VEȚI SPUNE, să nu facem din țânțar armăsar. Lasă-i să vorbească cu *ca și* dacă asta le dă sentimentul că se exprimă elevat. Ce e drept, ne zgârie auzul (celor care încă îl mai avem), dar sunt necazuri mai mari astăzi în România. Până *la ea și*, e de văzut cum o scoatem la capăt cu funcționarea statului, cu clasa politică, cu corupția și cu sărăcia...

Pe de o parte, așa e. *Ca și*, în sine, este o afecțiune minoră. Supărătoare, dar minoră. Pe de altă parte însă, nu e doar așa. Fenomenul *ca și* trebuie luat în considerare și ca un simptom. Un simptom, printre multe altele, al unei maladii grave, care e pe cale de a invada întreaga națiune.

MALADIA ASTA SE NUMEȘTE *confuzia valorilor*. Pe vremuri, apele erau net despărțite între o elită de bună formație intelectuală și o masă analfabetă sau semianalfabetă. O asemenea fractură socială nu e de idealizat, dimpotrivă, dar nu păcatele vechii României ne preocupă acum. Mă îndoiesc că printre intelectualii interbelici ai fi putut descoperi vreunul care să se exprime *cu ea și sau cu ea virgulă*. A venit

apoi comunismul care a dat de pământ cu vechea intelectualitate și a amestecat ce s-a mai ales din ea cu o nouă „elită”, extrasă (cam repede!) din masa aceea până mai ieri analfabetă și semianalfabetă. A rezultat un inextricabil amestec de valoare și nonvaloare care s-a perpetuat – și chiar s-a amplificat – și după căderea regimului comunist. Oamenii lui *ca și* nu sunt neștiutori de carte. Au studii, au diplome, ocupă adesea poziții-cheie în societate, în sistemul politic cu deosebire, dar și în viața intelectuală. Mă întreb, odată ce nu sunt capabili să-și regleze puțin vorbirea românească, dacă nu cumva întreaga lor formație n-o fi tot de tipul *ca și*.

Necazul este că nu dispunem de nicio instanță care să separe grâul de neghină. Suntem cu toții intelectuali „mai mult sau mai puțin onești”. Cei mai puțin onești au chiar un avantaj față de ceilalți. Nefiind împovărați de prea multe gânduri și scrupule, sunt mult mai eficienți la dat din coate și la cățarat, la ajuns sus, cât mai sus. „Avem valoare”, recunoștea cu modestie un distins mafiot, în timpul liber profesor universitar, se înțelege.

Într-adevăr, doar cine nu vrea – dar să nu vrea nici în ruptul capului – nu ajunge astăzi în România să predea la vreo instituție de învățământ superior. Printre invențiile specific românești se numără și fabuloasa rețea de universități private, care, îndată după 1989, au răsărit precum ciupercile după ploaie. Meritul lor de necontestat e acela de a fi multiplicat rapid, la toate nivelurile, clasa intelectualilor sau, mai precis, a celor care posedă diplome de intelectuali. Confuzia între valoare și impostură e însă prezentă și în instituțiile de învățământ cu tradiție (cu o tradiție cam șubrează), care beneficiază, în principiu, de un anume prestigiu. Ce e bine e că tot noi ne apreciem pe noi înșine. Și zicem că calitatea (că virgulă calitatea) învățământului și a cercetării nu-i tocmai rea. Ba, la drept vorbind, e aproape bună. Dovadă: cutare universitate (sau facultate) e prima din țară. E drept, se așază la coadă în clasamentul universităților europene, dar nimeni nu le poate rezolva pe toate deodată. Rămâne deocamdată performanța de a fi prima în România.

Uneori – chiar deseori – românii găsesc niște soluții de te-ntrebi cum de-au putut să le treacă prin minte. Știți unde sunt formați la noi arhiviștii? La Academia de Poliție: relația poliției fiind evidentă cu tot ce ține de documentele istorice. O absolventă a avut dificultăți, nu glumă, dând a vrut să se înscrie în Statele Unite la un doctorat de

istorie. Americanii chiar că nu înțelegeau cum poate fi desăvârșită formația unui polițist printr-un asemenea doctorat. Li s-ar fi părut mai normal ca solicitanta să fugărească hoții decât să caute potcoave de cai morți în vremurile apuse. Până la urmă, s-au lămurit. Li s-a explicat că fata e din România.

Fabrica românească de doctorate funcționează impecabil, la capacitate maximă. Cum tot mai puțini adolescenți își iau bacalaureatul, se apropie momentul când vom avea mai mulți doctori decât absolvenți de liceu. Doctoratul se poate *face* (asta e metoda veche, cam desuetă), se poate *plagia* sau se poate *cumpăra*. Trei variante, la alegere. Ultima, la un preț convenabil; vă asigur că merită. Au apărut, ce-i drept, o mulțime de suspiciuni de plagiat în ultima vreme. Cele mai multe, nejustificate. „Doctorii” n-au plagiat nimic, nici n-au timp de așa ceva, sunt toți oameni ocupați. Au plagiat alții pentru ei (uneori, se pare, chiar conducătorii de teză... din propriile lucrări, ca să nu-și piardă prea mult timp cu căutatul). Asta, de acord, nu-i deloc corect. Doctoranzii crezuseră că cei care și-au asumat misiunea să le dea o mână de ajutor le scriu lucrările „pe bune” și, când colo, respectivii le-au tras chiulul copiind la repezeală texte gata făcute (cine știe, poate la rândul lor plagate).

Să plagiezi e ușor, să dovedești un plagiat e însă treabă anevoioasă. Un elev de ciclu gimnazial (chiar și unul de școală primară, dacă e supradotat) ar rezolva-o repede, comparând pagini identice și constatând că într-adevăr sunt identice. Însă tocmai genul acesta de abordare facilă trebuie evitat. E o comisie la Ministerul Educației care și-a luat treaba în serios și nu se lasă păcălită de impresii superficiale. Dacă o teză pare a fi plagiată, asta nu înseamnă că și este. De presupus, mai curând, că nu e. Cu siguranță, nu este. În orice caz, nu când e vorba de lucrări *aparent* plagate ale unui prim-ministru și unui viceprim-ministru. Nici chiar așa. Oamenii ăștia sunt totuși corecți. Dacă nici ei n-ar fi corecți, unde ar ajunge țara!

N-o să vă vină să credeți (dacă nu știți deja), dar în România până și serviciile secrete au academia lor de înalte studii. Pepinieră, firește, de doctori.

Cum se dau și cum se iau respectivele doctorate e desigur secret, fiind vorba de servicii secrete. Temele de cercetare prioritare ar putea fi trasul cu urechea și privitul prin gaura cheii. Domnul viceprim-ministru, despre care tocmai a fost vorba, autor el însuși al

unui foarte apreciat plagiat, e conducător de teze la pomenita instituție. De teze plagiata, se înțelege: doar asta e specialitatea lui. Oricum, serviciile secrete n-au în această privință nici cea mai mică răspundere: misiunea lor e să-i anihileze pe teroriști, nu să-i inoportuneze pe plagiatori.

Dar originalitatea românească supremă – la care lumea întreagă privește cu uimire, nu e clar încă dacă și cu invidie – stă în transformarea pușcăriilor în centre de cercetare științifică. Doar faptul că nu sunt încă abilitate să confere doctorate le mai deosebește de universități și de institutele Academiei. Randamentul lor e însă deja cu mult mai mare. Dacă un cercetător sau un profesor universitar produc o carte la câțiva ani (asta, în varianta optimistă), harnicii pușcăriași ajung să scrie (sau măcar să semneze, admitând că știu să se iscălească) până la cinci volume pe an. Sigur, au și timp, cât e ziua de lungă. Să precizăm că nu sunt texte ușurele, scrise așa, ca să se afle în treabă, ci – în spiritul strict al regulamentului – lucrări științifice solid fundamentate, contribuții originale într-o varietate de domenii. Edituri devotate cercetării românești le publică în regim de urgență, în timp ce distinși profesori universitari se simt onorați să le coordoneze și să le prefățeze (fără niciun stimulent financiar, n-are rost să faceți asemenea insinuări). Singurul lucru în neregulă – după părerea mea – este că acestor truditori pe ogorul științei nu li se scade, pentru fiecare carte, decât o lună din pedeapsă. Meschină răsplată, când te gândești că până și cei mai străluciți savanți ai lumii n-ar fi reușit asemenea performanțe, în lipsa totală a instrumentelor de lucru: biblioteci de specialitate, laboratoare... Ei bine, chiar și în ciuda condițiilor vitrege, oamenii noștri o scot la capăt. Spre marele câștig al culturii românești. Al culturii *ca și*: despre ea vorbim.

CUM REUȘESC ROMÂNII să le facă pe toate puțin altfel (și uneori altfel de-a binelea) este secretul lor, și numai al lor. România se înfățișează *ca și* o țară europeană. Când va fi oare nu numai *ca și*, ci chiar europeană, cu adevărat?